

- Ribbentrop, J. 1998. *Memuary naciststokogo diplomata [Memoirs of a Nazi Diplomat]*. Smolensk: Mysl'. [In Russian]
- Ris, L. 2012. *Stalin, Gitler i Zapad: Tajnaja diplomatija velikih derzhav [World War II Behind Closed Doors: Stalin, the Nazis and the West]*. Moskva: Astrel'. [In Russian]
- Samsonov, A. 1985. *Vtoraja mirovaja vojna 1939–1945. Ocherk vazhnejshih sobytij [World War II 1939–1945. The Essay on the Most Important Events]*. Moskva: Nauka. [In Russian]
- Smirnov, V. 2005. *Kratkaja istorija Vtoroj mirovoj vojny [A Brief History of the Second World War]*. Moskva: Ves' mir. [In Russian]
- Smyslov, O. 2007. *Nakanune 1941 goda. Gitler idet na Rossiju [On the eve of 1941. Hitler Invades Russia]*. Moskva: Veche. [In Russian]
- Fel'shtinskij, Ju. 1991. *Oglasheniju podlezhit. SSSR-Germanija 1939–1941. Dokumenty i materialy [To be Announced. USSR-Germany 1939–1941. Documents and Materials]*. Moskva: Moskovskij rabochij. [In Russian]
- Cherchill', U. 1991. *Vtoraja mirovaja vojna [World War II]*. V 3-h kn. Kn. 1. T. 1–2. Moskva: Voenizdat. [In Russian]
- Cherchill', U. 1997. *Vtoraja mirovaja vojna [World War II]*. Rostov-na-Donu: Feniks. [In Russian]
- Shirer, U. 2004. *Vzlet i padenie Tret'ogo Rejha [The Rise and Fall of the Third Reich]*. Moskva: Jeksmo. [In Russian]
- Shpeer, A. 1997. *Vospominanija. Smolensk — Moskva: Rusich.* [In Russian]
- Shpeer, A. 1997. *Vospominanija [Memories]*. Smolensk-Moskva: Rusich. [In Russian]
- Jakobsen, G. 1966. Voennye celi Gitlera v 1939–1943 gg. [Hitler's military objectives in 1939–1943]. *Vtoraja mirovaja vojna*. V 3-h kn. Kn. 1. (glavn. red. kol. Samsonov A — glavn. red., Boltin, E., Zhilin, I). Moskva: Nauka. [In Russian]
- Norman, D. 2005. *Istorija Evropy*. Moskva: AST. Tranzitkniga. [In Russian]

УДК 930.1:94(477)«1946/1965»-058.243

DOI: 10.20535/2307-5244.49.2019.189573

Д. В. Нефьодов

ORCID 0000-0003-1992-7271

*Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухолинського*

D. Nefyodov

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University

**УКРАЇНСЬКЕ РОБІТНИЦТВО
ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1946–1965 РР.)
В ІСТОРІОПИСАННІ ДІАСПОРИ**

*Ukrainian Postwar Working Class (1946–1965)
in Diaspora Historical Writing*

У статті досліджується діаспорне історіописання українського післявоєнного робітництва (1946–1965 рр.). Автор установив, що українська діаспорна історична наука приділила значну увагу становищу робітництва

УРСР названої доби. Вчені наголошували на тотальному безправ'ї українських радянських робітників через установаження системи державного капіталізму, за умов якої влада належить партійній еліті, схильній до жорстокої експлуатації. Автор статті прийшов до висновку, що українським емігрантським ученим вдалося відтворити об'єктивну історію українського робітництва двох перших післявоєнних десятиліть, правильно визначити ключові проблемні моменти й розробити основні концептуальні основи теми, які перейняла «материкова» українська історична наука в 1990-х рр.

Ключові слова: УРСР, робітництво, промисловість, повоєнна відбудова, історіографія

The article investigates the diaspora historical writing of the Ukrainian post-war working class (1946–1965). The author found that the Ukrainian diaspora paid considerable attention to the study of the Ukrainian SSR working class in the post-war period. Ukrainian emigre scholars managed to present the objective history of the Ukrainian working class in the first two post-war decades and correctly identified vital elements and conceptual foundations of the narratives in the “mainland” Ukrainian historical science in the 1990s.

Emigrant scholars identified the resource-based, unfinished nature of the Ukrainian SSR economy as a result of the union's central policies. It resulted in the lower level of Ukrainian workers' wages compared with those in Russian SSR, mainly due to the latter employment in high-tech industries.

The diaspora scholars assessed the socialist competition and its derivative forms as top-down party directives, eventually reduced to formal rituals in the postwar period. The contradiction of socialist competition lay in the fact that the ordinary working class was discouraged from participating in it, while the chosen members and enterprises got boosted.

One of the key themes of the Ukrainian diaspora historical science was an explanation of the nature of the social system of the USSR. In contrast to the official Soviet ideology, emigrant scholars qualified it as “pure” capitalism. In their opinion, its only distinctive feature from the Western “classical” capitalism was the nationalization of the main economic structures and, thus, the establishment of a new form of state capitalism. In this system, the state was an exclusive owner of the production means, although, in reality, the owner was the party and modern nomenclature. According to the diaspora historiography, this resulted in cognitive dissonance between the Soviet propaganda, which proclaimed worker's ownership to the means of production, with the actual dire situation of working-class and a totalizing injustice.

Diaspora scholars associate the deployment of a large number of Russian workers in the reconstruction of the Ukrainian industry with the attempt to Russify, first of all, the cities of the Ukrainian SSR. In the same way, they explain the

lack of access of rural residents to Ukrainian cities, their resettlement to the republics of Central Asia, and the introduction of a passport system. The resettlement of Russian workers to the territory of the Ukrainian SSR is also associated, according to diaspora scholars, with the growing negative tendencies for increasing hidden unemployment among local Ukrainian workers. It is interpreted as one of the manifestations of national discrimination of Ukrainians, which led to organizational disunity and ideological demoralization of Ukrainian workers.

Keywords: Ukrainian SSR, Working Class, Industry, Postwar Reconstruction, Historiography.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку історичної науки зростає значення проблемної історіографії, яка, виконуючи не лише суто наукові, але й дещо ширші — історіософські й соціокультурні функції, — відіграє важливу роль у подальшому осягненні минулого. Посилення уваги суспільства до запитів і проблем людини стимулює розвиток антропологічно орієнтованої історіографії. Вибудована в працях учених діаспори альтернативна версія історії українського робітництва фактично не проникала через радянську «залізну завісу» й не стала предметом об'єктивної наукової дискусії. Обмеживши доступ до праць західних істориків пересічному радянському науковцеві, кремлівські ідеологи рішуче виступали проти «українських буржуазних націоналістів» та «злісних фальсифікаторів радянської дійсності». Пошук витоків, причин та наслідків багатьох явищ і процесів, з якими доводиться стикатися сучасним українським реформаторам, потребує глибшого й адекватнішого проникнення в недавнє минуле. Щоб краще зрозуміти сутність сучасних соціальних, економічних, моральних, політичних проблем, які проявилися в українському суспільстві або перебувають у латентному стані, слід осмислити тканину радянської повоєнної історії, використовуючи для цього вже накопичені в історичній науці досвід і знання, а також, зробивши серйозні й глибокі дослідження як за традиційними, так і за новими напрямками. Тим більше це необхідно нині, коли посилюється інтерес суспільства до проблем і запитів людини, що, в свою чергу, стимулює формування антропологічно орієнтованої історіографії — історіографії, спрямованої на вивчення внеску в історичний розвиток як окремої особистості, так і цілої соціальної групи, якою є робітництво. Історичні уроки радянської політики щодо робітництва багато значать для вирішення сучасних проблем: масової еміграції кваліфікованої робочої сили з України до країн ЄС, безробіття й декваліфікації частини робітників. Урахування досвіду минулого дасть змоги уникнути помилок у реалізації сучасних економічних і соціальних програм.

Важлива для переосмислення теоретико-методологічних основ історіографічного проблемного студіювання, зокрема в контексті досліджуваної про-

блеми, ґрунтовна праця Я. Калакури (Калакура, Я. 2004). Серед проблемних історіографічних досліджень, тематично тотожних нашому, особливу увагу привертають роботи А. Атаманенко (Атаманенко, А. 2013), О. Яся (Ясь, О. 2005), Д. Нефьодова (Nefyodov, D. 2018).

Методи дослідження пов'язані з його метою та завданнями. Специфікою історіографічних студій є наявність кількох методологічних рівнів, найвищий з яких — філософський. З переліку методів цієї групи ми використали аналіз і синтез. Наступним рівнем вважаються загальнонаукові методи, з яких ми послуговувалися методом класифікації й типологізації та методом ідеалізації (абстрагування). Спеціально-історичні методи займають третю сходинку в градації методів. У складі інструментарію нашої роботи застосовано історико-генетичний, хронологічний, проблемно-хронологічний, біографічний, порівняльно-історичний методи, діалектизм ретроспективного і перспективного аналізу.

Мета статті — охарактеризувати найважливіші тенденції в тому, як історики з української діаспори вивчали повоєнне робітництво УРСР (1946–1965 рр.), визначити досягнення, головні ідеї та особливості діаспорного історіописання.

Характеризуючи становище українського робітництва відразу після завершення Другої світової війни, діаспорні науковці зазначили різке зменшення його чисельності з 1,9 млн 1940 р. до 950 тис. — 1945 р., тобто на 62%. Відзначивши як один із чинників повоєнної відбудови УРСР переселення на її територію численних російських робітників, головним джерелом поповнення робітництва діаспорні науковці назвали все-таки українську молодь, жінок і селян. Дослідники згадали й різке обмеження вступу випускників українських шкіл до вишів з метою скерувати перших на виробництво, аж до дозволу (з 1956 р.) мобілізувати на промислові підприємства 15-річних учнів. Стурбованість у представників діаспори викликали примусове переселення й цілеспрямовані трудові міграції в післявоєнний період, котрі українські вчені розглядали як елемент русифікації. Канадський автор українського походження О. Субтельний розкрив широкий спектр проблем, пов'язаних зі становищем українців у післявоєнну добу. Науковець зазначив, що внаслідок докорінних змін в етнічному складі України, такі народи, як поляки, євреї, кримські татари, що тривалий час відігравали важливу роль в історії України та урізноманітнювали її культурну й етнічну мозаїку, втратили значення чи фактично зникли. Гостра нестача промислових робітників у післявоєнний період на території України, особливо на новоприєднаних західноукраїнських землях, призвела до переселення (особливо до міст) сотень тисяч росіян. Дослідник наводить таку статистику: якщо 1939 р. в Україні мешкало 4 млн. росіян, тобто 12% від усього населення, то до 1959 р. — майже 7 млн, або 16%. На Західній Україні, де до Другої світової війни росіян практично

не було, 1959 р. їх стало 330 тис., або 5% від населення. Контраст у формі відчутного зростання частки росіян на цьому тлі, на переконання О. Субтельного, став прямим наслідком цілеспрямованої русифікації. Науковець констатував, що результатом такої політики стало перетворення українського суспільства з багатонаціонального на переважно двонаціональне, де українська більшість існувала разом із російською меншістю, котра постійно зростала (Субтельний, О. 1991, с. 421).

Оцінюючи зміни в складі робітництва України в подальших 1959–1965 рр., історик В. Кубійович зазначив, що за ці сім років з УРСР виїхало 2,5 млн осіб, у тому числі близько 500 тис. — за планом оргнабору, організованого переселення й призначення випускників навчальних закладів і близько 2 млн — добровільно. За той самий час імміграція в Україну на 20% перевищила еміграцію. Тобто, за підрахунками В. Кубійовича, на територію УРСР переселилося близько 3 млн чол., переважно росіян у статусі промислових робітників. За зазначений період відсоток росіян збільшився на території УРСР з 16,9% до 19,4%; українців поменшало з 76,8% до 74,9%. Дану статистику вчений розглядає як продовження організованої перманентної русифікації України (Кубійович, В. 1972, с. 29).

Як відзначили діаспорні історики, активне переселення на територію УРСР російських робітників посилювало негативні тенденції зі збільшення прихованого безробіття серед місцевого українського робітництва. Окрім того, за підрахунками науковців діаспори, чимало українських робітників, зайнятих у промисловості, виявилися фактично зайвими. Розглядаючи цей аспект, українські вчені характеризували тривалий вплив росіян як гальмо в підвищенні життєвого рівня українського робітництва, один із проявів національної дискримінації українців.

Значну увагу діаспорних науковців привертало таке явище радянської дійсності як соціалістичне змагання. Вершиною наукової розробки цього напрямку в діаспорній історичній науці вважаємо статтю Ф. Гаєнка «Соціалістичне змагання». Герменевтично аналізуючи тексти радянських відкритих агітаційних листів, де містилися заклики дотримуватися зразкової поведінки в побуті та не вживати алкоголь, науковець дійшов висновку про поширення серед українського робітництва алкоголізму й морального розкладання (Гаєнко, Ф. 2000, с. 2965). Відзначивши, що рух соціалістичних змагань дуже поширився наприкінці 1950-х рр. шляхом насадження згори, дослідник констатував його еволюцію до формалізму в найближчі роки. Особливу увагу вчений звернув на те, що, хоча соціалістичне змагання завжди проголошували добровільним виявом ініціативи робітників, насправді його завжди організовували у формі постанов партійних з'їздів, конференцій, пленумів ЦК КППС. Науковець спрямував увагу на те, що, попри різноманітні засоби стимулювання (неекономічні), здобутки руху не відповіда-

дають радянській пропаганді про масову участь робітників у ньому; продукція радянської промисловості не може конкурувати за кількістю і якістю з продукцією капіталістичних країн, а продуктивність праці радянського робітництва — з продуктивністю праці західних робітників. Ф. Гаєнко пояснив це тим, що в радянській економіці немає природних стимулів матеріального заінтересування, на відміну від економіки капіталістичних країн. Понад те, науковець конкретизував невідповідність соціалістичного змагання широким верствам простих радянських робітників: умисне створення з пропагандистською метою ідеальних умов праці одиницям та приписування їм показників декількох працівників призводило до перегляду норм виробітку в бік збільшення для всіх інших робітників, унаслідок чого невпинне соціалістичне змагання оберталося на перманентне обкрадання робітництва з боку держави (Гаєнко, Ф. 2000, с. 2967).

Вагомим внеском у дослідження післявоєнної промисловості УРСР і становища українського робітництва стали монографії Б. Винара «Економічний колоніалізм в Україні» (Винар, Б. 1958), «Українська промисловість. Студія Советського колоніалізму» (Винар, Б. 1964) і «Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964)» (Винар, Б. 1965). Оцінюючи суму капіталовкладень у відбудову промисловості УРСР у четвертій п'ятирічці, дослідник українознавця негативно схарактеризував виділення лише 6,5% на відбудову легкої промисловості. З загальної суми союзних капіталовкладень обсяг капітальних робіт в УРСР становив 15,9%, і таке диспропорційне розміщення значно знизило питому вагу України в загальносоюзному промисловому виробництві (Винар, Б. 1958, с. 133).

Аналізуючи статистичні радянські документи, Б. Винар зробив висновок, що, за винятком певних галузей харчової промисловості, темпи зростання більшості галузей української важкої і легкої промисловості значно нижчі від загальносоюзних. Це науковець пояснив цілеспрямованими заходами радянського керівництва, метою яких було поставити українську промисловість у підрядне становище, забезпечивши за її рахунок швидкий промисловий розвиток російських і східних промислових районів. Для підтвердження свого погляду історик навів дані про те, що протягом четвертої п'ятирічки низка галузей української промисловості не тільки не виконали планових завдань, але й не досягнули 1950 р. довоєнного рівня, тоді як рівень промислового розвитку по СРСР загалом досяг довоєнного рівня вже наприкінці 1948 р., випустивши 1950 р. на 73% більше промислової продукції порівняно з 1940 р. (Винар, Б. 1964, с. 284). Визнаючи основну стратегічну тенденцію розвитку радянської промисловості протягом четвертої п'ятирічки, Б. Винар пов'язав відставання промисловості УРСР від загальносоюзного рівня, в першу чергу, не з воєнними втратами та об'єктивними причинами, а зі спланованим політичним курсом на протекціонізм щодо

промисловості РРФСР і перекачуванням капіталовкладень на користь російської промисловості для послаблення залежності РРФСР від промислового потенціалу України (Винар, Б. 1964, с. 287).

Реорганізація радянської промисловості шляхом прискореної розбудови промислових осередків у східних районах СРСР з рівночасним скріпленням промислового потенціалу РРФСР стала й у п'ятій п'ятирічці, як стверджує Б. Винар, доконаним фактом, що значно зменшило питому вагу України в загальному обсязі промислової продукції по СРСР. Тенденцію науковець підтвердив власними аналітичними умовиводами на основі відкритих джерел радянської статистики. Він констатував, що протягом п'ятої п'ятирічки майже не змінилася галузева структура промислово-виробничих фондів промисловості УРСР, перше місце в якій залишилося за машинобудуванням і металообробною промисловістю, а останнє — за легкою промисловістю з 2,12%. Оцінюючи кількість робітників в окремих галузях промислового виробництва УРСР і порівнюючи її з загальносоюзною статистикою, Б. Винар відзначив, що більшість робітників задіяно в сировинних галузях (вугільна, металургійна), на відміну від ситуації з робітництвом РРФСР. Ще однією негативною тенденцією в промисловості науковець визнав високий ступінь концентрації виробничих форм, зокрема в галузях важкої індустрії. Б. Винар пояснив це тільки частково спеціалізацією більших одиниць важкої індустрії на металомісткості, що в певні періоди господарського розвитку країни, згідно з тенденціями радянської економічної політики, призвело до «гігантomanії», яка, в свою чергу, негативно позначилася на промисловому розвитку України. Дослідник пояснив це тим, що УРСР тоді посідала у виробництві засобів виробництва вирішальне місце по СРСР. Однак науковець стверджував, що в Україні побудовано низку великих спеціалізованих підприємств важкої індустрії, які своєю продукцією значно перевищують потреби економіки власне республіки та профілем виробництва пов'язані безпосередньо з промисловими осередками на території інших республік СРСР. Це, на думку Б. Винара, розбалансувало українську економіку (Винар, Б. 1964, с. 317).

Тотожні умовиводи щодо становища української промисловості та робітництва в післявоєнну добу містяться в роботах І. Коропецького «Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки» (Коропецький, І. 1995), Д. Солов'я «Політика ЦК КПСС у плянуванні розвитку промисловості та промислових кадрів на Україні» (Соловей, Д. 1960), «Фінансовий визиск України» (Соловей, Д. 1965) і К. Кононенка «Колоніальний визиск — основа советської індустріалізації» (Кононенко, К. 1965а), «Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917–1960» (Кононенко, К. 1965б). Д. Соловей наголосив, що протягом післявоєнного періоду радянська влада планово гальмувала розвиток промисловос-

ті УРСР і зростання кількості міського населення, віддаючи в цьому перевагу РРФСР. Науковець убачав у цьому курсі намагання не пускати селян до українських міст, а зайві трудові ресурси села спрямовувати на переселення до республік Середньої Азії (Соловей, Д. 1960, с. 15). Саме з намаганням не допускати сільських мешканців до міст Д. Соловей пов'язав запровадження паспортної системи.

При цьому історик навів дані щодо переселення до міст УРСР у післявоєнний період численних російських робітників задля пришвидшення русифікації (Соловей, Д. 1960, с. 17). Оцінюючи загальний вектор промислового розвитку СРСР та радянського робітництва й ролі в цьому України, Д. Соловей наголосив, що, використовуючи кошти всіх союзних республік, радянський уряд левову частку капіталовкладень післявоєнної доби спрямовував на потреби економіки РРФСР. Цю політику дослідник пов'язав із послідовною спеціалізацією господарств республік так, щоб стратегічно важливі галузі промисловості, які дають найбільшу заробітну плату робітникам, розвивалися переважно в РРФСР. І навпаки, щоб вельми енерговитратні, сировинні й напівфабрикатні галузі промисловості розвивалися в Україні (Соловей, Д. 1960, с. 44). Д. Соловей зробив висновок, що всю радянську економіку скеровано в тому напрямку, щоб неросійські республіки залежали від промислового розвитку РРФСР і виступали як постачальники сировини для розбудови російської економіки, не були збалансованими й самовистачальними.

Оцінюючи модель розміщення промислових об'єктів по території СРСР, українські діаспорні вчені наголошували, що будівництво нових підприємств диктувалося не економічними господарськими розрахунками, а російсько-імперськими інтересами, до яких треба віднести «не тільки промислову розбудову метрополії, а й стратегічні міркування російського імперіялізму» (Кононенко, К. 1965b, с. 441).

Характеризуючи структуру української радянської промисловості, діаспорні науковці наголошували на принципі єдності політичного та господарського керівництва, за якого державні органи управління радянською промисловістю підпорядковані політичним вимогам. Зосередивши увагу на дослідженні раднаргоспної реформи М. Хрущова, історики діаспори пов'язали функціонування територіальних органів управління не з українськими господарськими інтересами як певною органічною та історичною категорією, а з виконанням запитів союзного центру. Як зазначив Б. Винар, республіканські органи управління українською промисловістю не мали виконавчої влади на місцях, адже організаційна структура раднаргоспів та їх зобов'язання не давали їм змоги впливати на обсяг і профіль промислового виробництва, займатися перспективним плануванням, визначати обсяги капіталовкладень та розподіляти прибутки (Винар, Б. 1964, с. 100). На переконання Б. Винара, поодинокі раднаргоспи, як територіальні органи управ-

ління українською промисловістю, що виконували певні автономні функції в оперативному керівництві промисловими галузями, не мали повних можливостей впливати на розвиток зазначених галузей, не говорячи про потреби цілісного збалансування структури промислового виробництва (Винар, Б. 1964, с. 100).

На відміну від Б. Винара, політолог Я. Білінський убачав у адміністративно-територіальній реформі М. Хрущова виключно політичні мотиви, а саме — орієнтацію останнього в боротьбі за владу на провінційні партійні осередки. Надання останнім ширших адміністративних прав посилювало партійну вертикаль і, навпаки, значно послабило господарський апарат міністерств, який виступав проти М. Хрущова. Дослідник відзначив і національний чинник проведеної реформи: схвальне ставлення до неї неросійських народів, кадри з яких отримали більше повноважень на місцях завдяки реформі (Bilinsky, Y. 1964, с. 141). Детальніше реформу М. Хрущова в контексті її впливу на перспективу здобуття незалежності України розглянув І. Майстренко. Вчений указав, що хрущовська верхівка усвідомлювала занепад жорсткого господарського централізму, а в такому явищі як місництво, котре по суті стало головним негативом реформи, І. Майстренко побачив позитивне поступове унезалежнення економіки України, яке в поєднанні з посиленням національно-визвольного руху мало призвести в майбутньому до незалежності України (Майстренко, І. 1979, с. 205).

Оцінюючи хрущовські реформи як такі, що не виправдали сподівань, діаспорні вчені відзначили, що становище українського робітництва об'єктивно покращилось. Так, О. Субтельний, характеризуючи зростання валового національного продукту СРСР, який до 1970-х рр. перевищував аналогічні показники США, відзначив його як «гідне подиву». Історик зробив акцент на тому, що зазначені темпи економічного зростання сприяли піднесенню життєвого рівня і контрастували з періодом сталінського правління. За оцінками О. Субтельного, в Україні між 1951 і 1958 рр. прибутки середнього робітника зросли на 230%, тобто, якщо за правління Й. Сталіна рівень особистого споживання зростав щороку на 1%, то за М. Хрущова — на 4% (Субтельний, О. 1991, с. 438).

У такий спосіб діаспорна україністика, попри недоступність її радянських архівних першоджерел (діаспорні вчені використовували опубліковані радянські статистичні збірники, наукову періодику та наявні монографії), мала змогу користатися наявним комплексом теоретико-методологічного інструментарію світової історичної науки. Результатом цих умов стало створення аутентичної, цілком вірогідної концепції щодо становища українського робітництва двох перших післявоєнних десятиліть. Українські діаспорні історики мали змогу створювати праці наукові, а не пропагандистські, описові, результатом чого стало запозичення в новітній незалежній україн-

ській історіографії великої кількості історіографічних фактів та умоглядних висновків діаспорної історіографії.

Українська діаспорна історична наука приділила значну увагу вивченню становища робітництва УРСР в післявоєнну добу. Істориків непокоїла політика трудових міграцій, трактована як прихована русифікація. Паспортна система й різке обмеження можливості для випускників шкіл вступати до вищих навчальних закладів діаспорні фахівці оцінили як намагання радянської влади мобілізувати українську молодь на виробництво.

Як формалізм і штучний елемент пропаганди історики з української діаспори оцінили соціалістичне змагання. Дослідники вказали на його невідповідність широким верствам робітництва: через створення ідеальних умов праці одиницям і приписування їм показників декількох працівників збільшували норми виробітку для всієї спеціальності, що призводило до обкрадання простих робітників.

Діаспорна історична наука вкрай негативно оцінила післявоєнний радянський суспільний лад. Вчені наголосили на тотальному безправ'ї українських радянських робітників через установлення системи державного капіталізму, за умов якої влада належить партійній еліті з жорстокою експлуатацією робітництва. А відродження російського великодержавного шовінізму ще більше ускладнило становище українських робітників і призвело до ідейної деморалізації та організаційної розпорошеності.

Атаманенко, А. 2013. Українська історіографія в біполярному світі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ. Вип. XXXVI. С. 297–304.

Винар, Б. 1958. *Економічний колоніалізм в Україні*. Париж: Націоналістичне вид-во в Європі.

Винар, Б. 1964. *Українська промисловість. Студія Советського колоніалізму*. Париж — Нью-Йорк — Мюнхен: Перша Українська друкарня у Франції.

Винар, Б. 1965. *Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964)*. Мюнхен; Нью-Йорк.

Гасенко, Ф. 2000. Соціалістичне змагання. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*. У 11 т. Гол. ред. В. Кубійович. Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Т. 8: Перевидання в Україні. С. 2965–2967.

Калакура, Я. 2004. *Українська історіографія: Курс лекцій*. Київ: Генеза.

Кононенко, К. 1965а. *Колоніальний визиск — основа советської індустріалізації*. Нью-Йорк: Пролог.

Кононенко, К. 1965б. *Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917–1960*. Мюнхен: УТГІ.

Коропецький, І. 1995. *Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки*. Київ: Либідь.

Кубійович, В. 1972. Зміни в стані населення Української РСР у 1959–1969 рр. *Український історик*. № 1–2. С. 27–42.

Майстренко, І. 1979. *Історія Комуністичної партії України*. Мюнхен: Сучасність.

Соловей, Д. 1960. *Політика ЦК КПСС у плануванні розвитку промисловості та промислових кадрів на Україні*. Нью-Йорк: Пролог.

Соловей, Д. 1965. *Фінансовий визиск України*. Детройт: Вільна Україна.

Субтельний, О. 1991. *Україна: історія*. Київ: Либідь.

Ясь, О. 2005. Українська зарубіжна історіографія 1945–1991 рр. у світлі рефлексій її репрезентантів. *Ейдос. Альманах теорії та історії*. Вип. 1. Київ: Ін-т історії України НАН України. С. 333–357.

Bilinsky, Y. 1964. *The second Soviet Republic: The Ukraine after World War II*. New Jersey — New Brunswick.

Nefyodov, D. 2018. The Ukrainian SSR Postwar Working Class (1946–1965) in the Evaluation of the Sovietology in the West. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогоби́ч: Посвіт, Вип. 7. С. 160–172.

Atamanenko, A. 2013. *Ukrainska istoriografiiia v bipoliarnomu sviti [Ukrainian Historiography in the Bipolar World]*. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Zaporizhzhia: ZNU. Vyp. XXXVI. S. 297–304. [In Ukrainian]

Vynar, B. 1958. *Ekonomichnyi kolonializm v Ukraini [Economic colonialism in Ukraine]*. Paryzh: Natsionalistychne vyd-v v Evropi. [In Ukrainian]

Vynar, B. 1964. *Ukrainska promyslovist. Studiiia Sovietskoho kolonializmu [Ukrainian industry. School of Soviet colonialism]*. Paryzh — Niu-Iork — Miunkhen: Persha Ukrainska drukarnia u Frantsii. [In Ukrainian]

Vynar, B. 1965. *Materiialy do istorii ekonomichnykh doslidiv na emihratsii (1919–1964) [Materials to the History of Economic Experiments on Emigration (1919–1964)]*. Miunkhen; Niu-Iork. [In Ukrainian]

Haienko, F. 2000. *Sotsialistychne zmahannia [Socialist competition]*. *Entsyklopediia ukraïnoznavstva: Slovnykova chastyna*. U 11 t. Hol. red. V. Kubiiiovych. Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka u Lvovi. T. 8: Perevydannia v Ukraini. S. 2965–2967. [In Ukrainian]

Kalakura, Ya. 2004. *Ukrainska istoriografiiia: Kurs lektsii [Ukrainian historiography]*. Kyiv: Heneza. [In Ukrainian]

Kononenko, K. 1965a. *Koloniiialnyi vyzysk — osnova sovietskoi industriializatsii [Colonial Exploitation — the Basis of Soviet Industrialization]*. Niu-Iork: Proloh. [In Ukrainian]

Kononenko, K. 1965b. *Ukraina i Rosiia. Sotsiialno-ekonomichni pidstavy ukrainskoi natsionalnoi idei. 1917–1960 [Ukraine and Russia. Socio-economic Grounds of the Ukrainian National Idea. 1917–1960]*. Miunkhen: UTHI. [In Ukrainian]

Koropetskyi, I. 1995. *Deshcho pro mynule, nedavnie mynule ta suchasne ukrainskoi ekonomiky [Something about the Past, the Recent Past and Modern State of the Ukrainian Economy]*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian]

Kubiiiovych, V. 1972. *Zminy v stani naselennia Ukrainskoi RSR u 1959–1969 rr. [Changes in the State of the Ukrainian SSR Population in 1959–1969]*. *Ukrainskyi istoryk*. № 1–2. S. 27–42. [In Ukrainian]

Maistrenko, I. 1979. *Istoriia Komunistychnoi partii Ukrainy [History of the Communist Party of Ukraine]*. Miunkhen: Suchasnist. [In Ukrainian]

Solovei, D. 1960. *Polityka TsK KPSS u pianuvanni rozvytku promyslovosti ta promyslovykh kadriv na Ukraini [The Policy of the CPSU Central Committee in Planning of the Development of Industry and Industrial Personnel in Ukraine]*. Niu-Iork: Proloh. [In Ukrainian]

Solovei, D. 1965. *Finansovyi vyzyshk Ukrainy [Financial Exploitation of Ukraine]*. Detroit: Vilna Ukraina. [In Ukrainian]

Subtelnyi, O. 1991. *Ukraina: istoriia [Ukraine: History]*. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian]

Yas, O. 2005. *Ukrainska zarubizhna istoriografii 1945–1991 rr. u svitli refleksii yii reprezentantiv [Ukrainian Foreign Historiography of 1945–1991 in the Light of the Reflections of its Representatives]*. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii*. Vyp. 1. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 333–357. [In Ukrainian]

Bilinsky, Y. 1964. *The second Soviet Republic: The Ukraine after World War II*. New Jersey–New Brunswick.

Nefyodov, D. 2018. The Ukrainian SSR postwar working class (1946–1965) in the evaluation of the sovietology in the west. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*. Drohobych: Posvit, Vyp. 7. 160–172 .

УДК 94(470+571)

DOI: 10.20535/2307-5244.49.2019.189577

Л. В. Гриневич

ORCID 0000-0001-6501-5244

Інститут історії України Національної академії наук України

L. V. Hrynevych

*Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences
of Ukraine*

**ЧИ БУВ РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ ІМПЕРІЄЮ,
А РАДЯНСЬКА УКРАЇНА — КОЛОНІЄЮ:
КОНТУРИ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ**

*Was the Soviet Union Empire, and Soviet Ukraine a Colony:
the Continues of Modern Scientific Approaches*

У статті висвітлюються сучасні наукові підходи до визначення Союзу РСР як імперії та статусу в ній України. Наголошено, що наукова дискусія в цих питаннях об'єктивно ускладнена відсутністю консенсусу серед науковців стосовно критеріїв класифікації й типологічних ознак, як і тлумачення самих понять «імперія», «колонія». Визначено три основні підходи в сучасній історіографії щодо вирішення питання про імперську природу СРСР. Обґрунтовано думку про те, що наукова проблема колоніального статусу України у складі Радянського Союзу, як і імперського статусу СРСР потребує дальшого вивчення з застосуванням апробованих наукових методик та використання широкого кола різних за типом історичних джерел.

Ключові слова: СРСР, УРСР, імперія, імперські студії, колонія, історіографія, постколоніальні студії